

SITUAȚIA GEOSTRATEGICĂ ȘI GEOPOLITICĂ LA DUNĂREA DE JOS ȘI MAREA NEAGRĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Drd. Andrei VOCHIȚU*

Geostrategic and geopolitical situation at Lower Danube and Black Sea at the beginning of the XX-th century

Abstract: The paper approaches the state of the tumultuous international relations between the Major Powers concerning Lower Danube and Black Sea Straights control in order to seize the keys of Mediterranean commercial lines and finally the road to the reaches of the Far East, old world's chest of wealth, before the breaking of World War I and after.

Keywords: Lower Danube, Black Sea, international relations, economic relations.

În ultimii 35 de ani care urmează congresului de la Berlin, prefaceri mari se ivesc în lumea veche, ca și în lumea nouă, prefaceri care gravitează în jurul rivalității crescânde dintre Germania lui Wilhelm I și a lui Bismark pe de o parte și Anglia de cealaltă parte.

În Europa sunt chemate la viață micile state sud-estice, efecte ale marelui proces oriental, cu scopul și voința fermă din partea Angliei de a pune o barieră mersului rușilor spre Constantinopol. Apariția acestor state mici crează o sumedenie de probleme, de alte chestiuni, care vin să se brodeze pe marea scenă pe care se dispută chestiunea orientului.

România, ndereptățită de ruși, cu consimțământul și aprobarea germanismului, intră hotărât în sfera de influență a Berlinului, care comandând în regiunea centrală a Europei, găsește încă un drum spre orient prin Moldova și portul Constanța a cărui dezvoltare ia proporții neașteptate la începutul secolului XX. Este o poziție paradoxală, căci alături de rivalitatea justificată față de Rusia, care o nedreptățise în războiul din 1877, România nutrește sentimentul și mai justificat al alipirii tuturor fiilor ei, de sub domnia străină, dintre care cei mai mulți sunt conduși de acei unguri care împart de la 1866 stăpânirea vechii monarhii habsburgice¹. Chestiunea românească începe a miji în jocul încurcat al problemelor europene, chestiune dificilă, fără speranțe de rezolvare, atâta vreme cât dușmanii acestei idei sunt Marile Puteri, actori principali ai Primului Război

* Muzeograf, Muzeul Marinei Române.

¹ George Prier, *Considerațiuni asupra cauzelor războiului european*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916, pp. 70-71.

Mondial, deși dușmani întrei ei, ușor dispuși a cădea de acord spre a înăbuși un vis, nutrit de un popor, fără forță materială spre a-l putea realiza: dar totuși o chestiune².

La sudul României, Bulgaria are năzuințe mari mai direct grefate pe chestiunea orientului. Întrezărind un moment numai, Marea Bulgaria de la San Stefano, reduși acum la o porțiune infimă prin congresul de la Berlin, ea își îndreaptă toate eforturile către a domina Marea Egee cu Salonicul, Macedonia și Constantinopolul ascultând de urmașii lui Krum.

Afirmându-se de la mijlocul secolului al XIX-lea pe scena politică europeană ca un viitor actor de prim rang, Germania lui Wilhelm al II-lea caută să câștige pe plan economic prin abile mișcări de ordin financiar-bancar și industrial pentru a suplini lipsa coloniilor. Scena pe care se joacă piesa ce va declanșa primul război mondial este fosta inimă a slabului Imperiu Otoman: Constantinopolul. Acest Imperiu decandent, își joacă ultima carte, încercând să supraviețuiască în arealul diplomației europene, agățându-se când de o mare putere când de alta, jonglând cu interesele într-un mod periculos, provocând vrajbă și disensiuni. Astfel, renunțând la tradiționalul protectorat oferit de Anglia și Franța împotriva Rusiei care avea ca obiectiv primordial cucerirea strâmtorilor pentru controlul absolut al baziului Mării Negre, turcii încep să primească din ce în ce mai mult capitalul german și austriac care pregătea drumul pentru realizarea proiectului germanilor de a suplinii legăturile maritime pe care le avea Marea Britanie și Franța cu Orientul îndepărtat și Indiile prin intermediul căilor maritime și al coloniilor susținute de puternicele lor flote militare și comerciale, prin crearea unei infrastructuri de căi ferate și linii telegrafice fără fir care să lege Berlinul cu Bizanțul și Bagdadul. Acesta este curentul germanic de la sfârșitul secolului al XIX-lea care se încadra în lozinca „Drag nach Osten”. Nu numai liniile de cale ferată și telegrafia fără fir vin să zdruncine influența britanică în Orientul Apropiat ci și noile industrii finanțate de băncile germane care se deschid la Pireu, Atena și Constantinopol și chiar la Ierusalim. În fine toate aceste servicii sunt susținute de dezvoltarea comunicațiilor maritime prin înființarea cât mai multor linii comerciale și de pasageri. În 1904 *Deutsche Levante Linie*, cu sediul la Hamburg, leagă Hamburg și Anvers cu Pireu-Smirna-Syra, Salonic, Constantinopol, Alexandria, porturile Siriei și Anatoliei, gurile Dunării și porturile ruse din Marea Neagră. Alte trei companii apar anul următor: *Norddeutscher Lloyd*, crează linia Marsilia direct Alexandria prin Napoli; *Brmeer Dampfser Linie Atlas* dublează serviciile precedentei, alternând cursele lor. În martie 1906 se înființează o altă companie *Deutsche Mittelmeer Levante Linie*, care pornind din Marsilia și Genova, face cursele lor până la Batumi și Odesa. În fine serviciile mediteraneene sunt legate direct cu America, prin rapidele societăți *Hamburg-Amerika*, instituind legătura directă din Genova la New-York. *Lloyd-*

² *Ibidem.*

Bremen combină cursele sale cu vasele Serviciului Maritim Român și face o nouă legătură *Orient-Hamburg, Orient-Amerika*³.

În fața expansionismului german, Austria împinsă de la spate de aceștia caută să declașeze primul război mondial, sperând să schimbe balanța de putere în Europa promițându-i-se fiefurile râvnite din peninsula Balcanică. Aici însă se lovește în primul rând de Rusia, care, după cum am amintit mai sus își dorește a domina întregul bazin pontic și ieșire la Marea Mediterană. Strâmătorile sunt blocate de turcii acaparați de tabăra germană, Anglia este direct amenințată în inima coloniilor sale orientale de „*Drag nach Osten*”, și astfel rivalitatea începe, contribuind la izbucnirea marelui război de la începutul secolului XX. În timpul acestui război, situația din bazinul Mării Negre a avut un rol precumpănitor. Izolarea Rusiei prin închiderea strâmătorilor a fost o lovitură grea pentru Antantă prelungind războiul cu câțiva ani⁴. Importanța deschiderii acestei căi de comunicație rezultă și din grava decizie ce au luat-o aliații de a deschide forțat teatrul de operații de la Gallipoli. Deși în primul rând era în interesul Rusiei deschiderea strâmătorilor, ea și-a precupețit colaborarea voind să-și asigure stăpânirea Constantinopolului. Aliații au atacat Dardanelele fără să mai aștepte intervenția și a Rusiei și când Aliații luptau cu ultima îndârjire, presa autorizată rusă nu cerea mai puțin de Tracia și Constantinopol și se arăta îngrijorată de îndârjirea englezilor în atacul Dardanelor⁵.

Provincia românească dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră a intrat în istorie ca spațiu geografic distinct, cu trăsături specifice, care-i conferă o identitate proprie, un spațiu cu o structură aparte: Mare, Litoral, Fluviu și Deltă.

Istoria demonstrează că întreg spațiul românesc s-a aflat la răscrucea marilor interese geopolitice. Chiar dacă nu a fost determinată, configurația acestui spațiu geografic i-a conferit accesul omnidirecțional spre zonele interioare ale Europei, Asiei Occidentale și chiar Orientul Mijlociu, până în profunzimea acestora. În acest context, au devenit relevante reперele geografice care definesc dimensiunile geopolitice ale României: lanțul Munților Carpați, Gurile Dunării și litoralul vestic al Mării Negre, ultimele două aparținând Dobrogei⁶.

Puterile europene angajate în disputa geopolitică circumscrisă problemei orientale și-au interferat interesele, în mod inevitabil și în acest spațiu geografic. Rusia, una din protagonistele acestei seculare dispute, și-a orientat cu prioritate strategia sa imperiale în aceasta direcție. Sub deviza „Rusiei nu-i lipsește pământ,

³ *Ibidem*, pp. 74-76.

⁴ *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Documentar al Muzeului Marinei Române, f. 6.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Locotenent-colonel dr. Ioan Munteanu, *Interferențe geopolitice în spațiul dintre Dunăre și Mare în anii primului război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom II, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, 1999, pp. 159-160.

ci mare”, politica Petersburgului s-a concentrat, în întreaga epocă modernă, pe etape succesive, asupra întregului bazin pontic și a punctelor strategice de acces: Gurile Dunării, Strâmtoarele Bosfor și Dardanele. În același timp și puterile occidentale erau tributare unei mitologii potrivit căreia posesia Constantinopolului și strâmtoarelor asigura hegemonia asupra întregului Orient. „Constantinopolul – afirma însuși Napoleon – a fost așezat pentru a fi centrul și sediul diplomației universale”⁷.

Pe la începutul lui 1917, Rușii temându-se că se va încheia pacea fără ca ei să fi cucerit Constantinopolul, se gândesc să atace Bosforul. În februarie al aceluiași an, pleacă de la ministerul de externe, către țară, un memorandum semnat de Pokrovsky, prin care se propune pregătirea unei expediții pentru ocuparea Constantinopolului sau cel puțin a unei părți din Bosfor. Memoriul arăta că deși tratatele încheiate cu Anglia, Franța și Italia prevăd ca orașul să fie predat rușilor, aceasta se va face abia după dezbaterile din cadrul tratativelor de pace, deducând că ar fi fost bine ca lucrările diplomatice să găsească chestiunea Constantinopolului rezolvată în fapt. Este extrem de interesantă documentarea acestui memorandum. În el se spune textual: „Situația politică actuală este extrem de favorabilă realizării dorințelor noastre seculare. Dacă nu profităm vom scăpa momentul și pentru mult timp probabil”⁸. Rușii considerau luarea Constantinopolului ca un fapt care mai devreme sau mai târziu, trebuie să se întâmple iar ca argument suprem de a se grăbi ocuparea acestuia, memorandumul citat adaugă: „Va trebui atunci să ne așteptăm la un alt incendiu în Europa pentru realizarea unui scop care – istoria noastră o dovedește de o mie de ani – nu se poate realiza prin politica de toate zilele”. (Documente secrete publicate de bolșevici). Așadar, tabloul general, la începutul perioadei în care se încadrează obiectul studiului nostru denotă faptul că nu era eveniment în Europa care să nu fi avut repercursiuni importante în Marea Neagră.

Prin Tratatul de pace de la București (24 aprilie/7 mai 1918), Dobrogea a trecut sub condominiul Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Turciei.

Berlinul intenționa să transforme Dunărea, cale de comunicație europeană, într-o anexă germană care să lege Marea Nordului cu regiunile din jurul bazinului pontic. La Gurile Dunării, pe segmentul cuprins între Brăila și Marea Neagră, tratatul prevedea menținerea Comisiei Europene a Dunării, cu drepturile și obligațiile sale, dar într-o altă componență care reflecta noua configurație de putere în bazinul pontic.

Întrucât spațiul geografic dintre Dunăre și Mare avea, în registrul de interes ale marilor puteri, o altă semnificație decât a celorlalte teritorii românești, provizoriul – până la instituirea autorității statale legitime – s-a prelungit nefiresc de mult. Valoarea geostrategică a ținutului dobrogean era deosebit de

⁷ Apud A. Vandal, *Napoleon et Alexandre I-er*, vol. 1, Paris, 1906, p. 168.

⁸ *Studiu de ansamblu asupra chestiunii unei baze navale*, 1938, Fondul Documentar al Muzeului Marinei Române, f. 6.

importantă pentru noul regim geopolitic al Europei postbelice, iar revenirea acestuia la România s-a făcut în anumite condiții interferențele de interese geopolitice ale marilor puteri luând forma unor acerbe dispute politico-diplomatice.

Misiunea militară americană de aprovizionare a armatelor, la care s-a asociat, în scurt timp și misiunea engleză, au reclamat, împreună, Consiliul Suprem al Conferinței de Pace că, serviciile de navigație de pe sectorul interior al fluviului nu funcționau în cele mai bune condiții⁹. De fapt, cele două mari puteri încercau, în acest mod să-și instituie controlul asupra Dunării de Jos și să înlăture, pe cale diplomatică, influența franceză în curs de consolidare.

La 28 iunie 1919 s-a semnat, la Versailles, Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate și Germania. Printre altele acest act stipula menținerea Comisiei Europene a Dunării estompând astfel interesul de imergență al unei mari puteri, SUA, în această zonă de interes exclusiv european. Reconfirmarea internațională a apartenenței la România a spațiului adiacent Dunării de Jos și Mării Negre restabilea un act de jstitiție istorică dar și un „interes european”: „Dobrogea, în stăpânirea României, era garanța, pentru marile puteri, că niciodată Rusia, direct sau prin Bulgaria, nu va pune stăpânire pe Gurile Dunării și, mai era garanția că această provincie va împiedica, pentru totdeauna, unirea slavilor de la nord cu slavii de la sud”¹⁰. Astfel, afirmația prim ministrului României independente din ședința Camerei Deputaților la 30 septembrie 1878, și-a păstrat, chiar și după mai bine de jumătate de veac, întreaga semnificație: „Numai atunci România poate fi de interes european când vom avea gurile Dunării în mâinile noastre. Când nu vom avea Dobrogea, nu vom avea nici gurile Dunării și țara noastră, nemaiprezentând nici un interes european atunci cel dintâi străin venit își va juca calul în România după placul său și acei care au voit totdeauna să ne înghită vor domni peste voința noastră”¹¹.

Un studiu de fezabilitate privind amplasarea unei baze navale la Marea Neagră pentru a deservi Marina Regală Română, cuprinzând în preambul o scurtă analiză a evoluției situației geopolitice în zona de interes a României afirma că evenimentele ce se desfășurau în epocă își au germenele în conflictul economic, miza fiind acapararea petrolului. Acesta, conform ofițerilor români ce întocmeau studiul, își avea centrul de greutate în regiunea Mării Negre: Mosul, Baku, România. Lupta pentru acapararea acestei zone cu potențial economic mare, se declanșase într-un nou regisritu, odată cu dispariția Puterilor Centrale. La Sevres și Lausanne unde s-au discutat problemele legate de Orientul

⁹ Arh. M.A.E., Fond 9 Convenții, Dosar, nr. 18, vol. 1, nepaginat. Adresa nr. 569 din 5 iulie 1919 a Misiunii Navale Franceze în România din București amiralului Bălescu, directorul Marinei din Ministerul de Război al României.

¹⁰ George G. Deniopol, *Rectificarea graniței noastre de sud* (Conferință ținută la Cercul de Studii al PNL, în ziua de 20 decembrie 1912), Imprimeriile „Independența”, București, 1913, p. 58.

¹¹ *Ibidem*, p. 59.

Apropiat, rușii au dat pe față faptul că își doreau să rezerve numai pentru ei bazinul Mării Negre, și de aceea au cerut cu atâta insistență închiderea strâmtorilor, ceea ce ar fi echivalat cu o completă supremație rusă asupra pontului. Celelalte puteri nu au acceptat această propunere, caracteristică fiind intervenția observatorului american: „Noi nu putem accepta punctul de vedere ca viitorul comerț în Marea Neagră să fie o chestiune exclusivă a statelor de pe țărmurile acestei mări. Afirmăm că toate națiunile de pe suprafața pământului au dreptul să se preocupe de această chestiune. Nu se poate susține că o națiune oarecare, printr-un privilegiu geografic, să aibă privilegiu de a lipsi celelalte națiuni de acest drept [...] Este imposibil pentru mine să trec cu tăcerea asupra unei propuneri făcute de una din delagații ca prin acorduri de acest gen să se excludă din Marea Neagră orice navă de război [...] noi nu vo fi satisfăcuți dacă navele noastre de război nu pot urma drumul lor pacific peste tot pe unde pot merge cetățenii noștri și navele noastre de comerț”¹². Statele Unite care aveau interese deosebite pentru petrolul din turcia nu-și puteau lega mâinile printr-un astfel de viitor nesigur.

Politica tot mai agresivă a sovietelor dădea mult de gândit statelor europene la sfârșitul deceniului al 3-lea. Sovietele nu făceau decât să continue politica agresiv expansionistă a țarilor dar într-un mod tot mai fățiș. Frustrarea acestora în privința pierderii Basarabiei a generat o atitudine ostilă de continui atacuri diplomatice care nu prevesteau nimic bun. Ele nu erau dispuse să renunțe chiar dacă silite de împrejurări ar fi făcut o recunoaștere la realipirea Basarabiei cu România. Această frustrare venea din faptul că o dată cu pirederea Basarabiei, Rusia era dată cu un pas înapoi din drumul ei către controlul strâmtorilor. Prin politica ei și prin declarațiile publice ale oficialilor de la Kremlin, Rusia arăta lumii întregi că ea nu renunță așa de ușor la Basarabia. La începutul lunii decembrie 1929, în ședința plenară a Comitetului Central Executiv din Moscova, Litvinov, comisarul afacerilor externe același care propusese cuc eva timp în urmă semnarea pactului de neagresiune între Soviete, Polonia și România făcea următoarea declarație: „La granița noastră de Sud-vest, existp o provincie care nu s-a despărțir niciodată formal de Uniunea Sovietică și care încă este ocupată de alt stat (România – n.a.). Această ocupație este trecută cu vederea chiar și de cei mai chemați păzitori ai pactului Kelogg. Vorbesc despre Basarabia a cărei populație nu a încetat niciodată sp tindă la reunirea cu Uniunea Sovietică, ceea ce noi nu putem uita”¹³.

¹² Apud A. Rougier, *La Question des Détroits*, în „Revue de Droits International et de Legislation Comparée” (1924), p. 709.

¹³ *Universul*, 10 decembrie 1929.